

Наталля СТАРЖЫНСКАЯ,
доктар педагогічных навук, прафесар,
прафесар кафедры методык дашкольнай адукацыі,

Дзіна ДУБІНІНА,
кандыдат педагогічных навук, дацэнт,
дацэнт кафедры методык дашкольнай адукацыі
Беларускага дзяржаўнага педагогічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка

НАВУКОВА-МЕТАДЫЧНЫЯ ПАДЫХОДЫ ДА ФАРМІРАВАННЯ ФУНКЦЫЯНАЛЬнай ЧЫТАЦКАй ГРАМАТНАСЦІ ДЗЯЦЕй ДАШКОЛЬНАГА ўзРОСТУ ў ДЫяЛОГУ КУЛЬТУР

SCIENTIFIC-METHODICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF FUNCTIONAL READING LITERACY OF PRESCHOOL CHILDREN IN THE DIALOGUE OF CULTURES

Анатацыя. У артыкуле раскрываюцца кола дзіцячага чытання і патрабаванні да яго ў дыялогу культур; віды заняткаў па родзе дзейнасці педагогічнага работніка і выхаванцаў у працэсе азнаямлення з творамі мастацкай літаратуры і фальклору, іх роля ў фарміраванні асноўных кампанентаў чытацкай граматынасці (крытычнае мысленне, крэатыўнасць, камунікацыя, эмацыянальны інтэлект, сацыяльны інтэлект, устойлівае развіццё асобы) дзяцей дашкольнага ўзросту.

Ключавыя словы: білінгвізм, дыялог культур, кола дзіцячага чытання, заняткі, функцыянальная чытацкая граматынасць.

Abstract. The article reveals the circle of children's reading and the requirements for it in the dialogue of cultures; types of classes by type of activity of the teacher and students in the process of familiarization with works of fiction and folklore, their role in the formation of the main components of reading literacy (critical thinking, creativity, communication, emotional intelligence, social intelligence, sustainable development of the personality) of preschool children.

Keywords: bilingualism, dialogue of cultures, circle of children's reading, classes, functional reading literacy.

Праблема існавання ў нашай краіне руска-беларускага білінгвізму ставіць перад навукоўцамі і педагогічнымі работнікамі ўстаноў дашкольнай адукацыі задачу максімальнага насычэння білінгвальнай адукацыйнай прасторы фактамі і рэаліямі культуры беларускага і рускага народаў.

Праз дыялог культур дзеці падводзяцца да асэнсавання агульнага і адметнага ў нацыянальных традыцыях народаў, што садзейнічае выхаванню павагі да культурных каштоўнасцей. Карціна свету, адлюстраваная ў свядомасці такіх білінгваў, больш аб'ектыўная і шматгранная (з некалькімі «адценнямі» адной і той жа з'явы). Яны здольныя працягнуць «мастак» узаемаразумення паміж культурамі, носбітамі якіх яны з'яўляюцца. Дзве культуры ўтвараюць ва ўнутраным свеце білінгва пэўную агульнасць (прычым гэта не зліццё, а стварэнне новага з бесперапыннага аналізу наяўных элементаў), дыялог культур ідзе ў «межах» адной асобы [6].

Творы мастацкай літаратуры і фальклору беларускага і рускага народаў займаюць у гэтым працэсе адно з вядучых месцаў. Яны адлюстроўваюць факты айчынай, рускай і сусветнай матэрыяльнай і духоўнай культур, культурныя рэаліі сучаснасці і мінулага. Знаёмства з паралелямі сюжэтаў і вобразаў мастацкіх твораў садзейнічае фарміраванню ў дзяцей уяўленняў пра ўнікальнасць кожнай культуры, пра самабытнасць мовы, на якой яны створаны.

Блізкасць дзвюх моўных сістэм і агульныя карані дзвюх брацкіх культур робяць магчымым знаёмства выхаванцаў з творамі мастацкай літаратуры і фальклору ў арыгінальнай версіі, на рускай і беларускай мовах. Гэта дае магчымасць выхаванцам асэнсоўваць рэчаіснасць, адлюстраваную ў мастацкіх тэкстах твораў, абавіраючыся на традыцыйныя каштоўнасці рускага і беларускага народаў.

Адсюль у якасці патрабаванняў да кола дзіцячага чытання (кола тых твораў, якія чытаюць (слухаюць чытанне) і ўспрымаюць дзеці), што вызначаны З.А. Грыцэнка, а гэта: узрост і прыхільнасць выхаванцаў; веды і інфармаванасць дарослых; стан і ўзровень развіцця самой дзіцячай літаратуры, стан фондаў грамадскіх і сямейных бібліятэк, мы дадаём такое патрабаванне, як улік наяўнасці білінгвальнага асяроддзя.

Паколькі руская мова з'яўляецца першай мовай, якую засвойваюць выхаванцы, і выступае ў якасці мовы культурнага асяроддзя, якое іх акружае, то ў першую чаргу дзеці знаёмяцца з мастацкімі творамі на рускай мове. У сувязі з гэтым для таго, каб выхаванцы выраслі сапраўднымі носьбітамі беларускай культуры, неабходна іх азнаямленне з мастацкімі творамі на беларускай мове пачынаць як мага раней, з моманту наведвання ўстановы дашкольнай адукацыі.

Выхаванне дзіцяці ва ўмовах дыялогу дзвюх брацкіх культур вызначае кола дзіцячага чытання ў вучэбнай праграме дашкольнай адукацыі (адукацыйная галіна «Мастацкая літаратура»), якое прадстаўлена рознымі жанрамі, відамі і стылямі твораў беларускіх і рускіх пісьменнікаў і паэтаў, блізкароднаснымі паралелямі твораў фальклору. Найбольш істотным крытэрыем для яго вызначэння з'яўляецца мастацкасць дзіцячай кніжкі і яе цікавасць не толькі для дзяцей, але і для дарослых.

Першы пласт кола дзіцячага чытання прадстаўлены малымі формамі вусна-паэтычнай творчасці і казкамі беларускага і рускага народаў. Фальклорныя творы двух брацкіх народаў, што ўключаны ў кола дзіцячага чытання, з'яўляюцца аўтэнтчнымі (народжанымі адпаведнай культурай). Іх выкарыстанне ў бікультурнай адукацыйнай прасторы прадугледжвае мастацка-маўленчае ўздзеянне на выхаванцаў па трох напрамках: *мастацтвазнаўчым, нацыянальна-культурным і функцыянальным.*

Мастацтвазнаўчы напрамак звязаны з асаблівасцямі літаратуразнаўчага ўспрымання дзецьмі твораў жывога слова народа, засваення імі элементарных уяўленняў пра фальклорныя жанры, іх прызначэнне, мастацкія сродкі выразнасці.

Нацыянальна-культурны напрамак арыентаваны на правядзенне блізкароднасных паралелей паміж творамі беларускага і рускага фальклору, вызначэнне іх агульных уласцівасцей і адметных нацыянальных асаблівасцей. У кожнага народа ёсць свая вусна-паэтычная творчасць (забаўляльнікі, загадкі, прыказкі і прымаўкі і інш.), якая нясе ў сабе частку той культуры, да якой належыць дзіця-білінгв. Менавіта таму ў працэсе азнаямлення з творамі вусна-паэтычнай творчасці двух брацкіх народаў неабходна прытрымлівацца прынцыпу «адзін твор у адной сітуацыі зносін — адна мова». З улікам існуючай у нашай краіне сітуацыі рускамоўнага асяроддзя пажадана, каб з малымі жанрамі беларускага фальклору і беларускімі народнымі казкамі дзяцей знаёмілі лялькі-беларусы, якія выступаюць для выхаванцаў у якасці носьбітаў беларускай культуры.

Функцыянальны напрамак звязаны з авалоданнем уменнямі «разумення адрозненняў беларускай і рускай культур і правільных маўленчых паводзін у дыялогу культур» [2]; паглыбленнем уяўленняў дзяцей аб моўных сродках розных фальклорных жанраў; фарміраваннем у выхаванцаў пэўных уяўленняў аб асноўных спосабах дасягнення правільнасці і выразнасці рэпрадуктыўнага маўлення на дзвюх блізкароднасных мовах; развіццём у дзяцей умення адэкватна выкарыстоўваць «нацыянальна-маркіраваныя адзінкі мовы» ў розных формах эстэтычна-вобразных зносін. Паколькі творы беларускага і рускага фальклору разам з цеснымі паралелямі сюжэтаў і вобразаў вызначаюцца асаблівасцямі мовы, то азнаямленне выхаванцаў з моўнымі сродкамі блізкароднасных фальклорных твораў і параўнанне гэтых сродкаў спрыяе элементарнаму асэнсаванню дзецьмі лексікі і фразеалогіі рускай і беларускай моў, выкарыстанню лексіка-граматычных сродкаў ва ўласным маўленні.

Ідэнтычнасць элементаў фальклорных твораў двух брацкіх народаў робіць магчымым падчас працы над успрыманнем і асэнсаваннем мастацкага твора перанос агуль-

ных спосабаў работы з аднаго літаратурнага матэрыялу на другі. Пры гэтым вырашальным фактарам фарміравання ў выхаванцаў умення ўзнаўляць мастацкі тэкст як на беларускай, так і на рускай мове з'яўляюцца ўключэнне жывога вуснага слова ў гульнявую дзейнасць і актывізуючыя зносіны, што дазваляе развіваць камунікатыўныя здольнасці дзіцяці.

Другі пласт кола дзіцячага чытання прадстаўлены класічнымі творами, якія створаны пісьменнікамі адмыслова для дзяцей, або тымі, што перайшлі з «дарослага» ў разрад «дзіцячага» чытання. У вучэбнай праграме дашкольнай адукацыі гэта творы Якуба Коласа («Песня аб вясне», «Храбры певень», «На лузе», «Дзед-госць» і інш.), Янкі Купалы («Лістапад», «Хлопчык і лётчык»), А. Пушкіна («Уж небо осенью дышало...» (отрывок из романа «Евгений Онегин»), «Октябрь уж наступил — уж роща отряхает...» (отрывок из «Осень»), «Волшебница-зима», «Сказка о рыбаке и рыбке» і інш.), Л. Талстога («Косточка», «Пожарные собаки», «Садовник и сыновья», «Три медведя», «Два товарища» і інш.), іншых знакамітых беларускіх і рускіх пісьменнікаў і паэтаў.

Пра неабходнасць абавязковага ўключэння ў кола дзіцячага чытання твораў пісьменнікаў-класікаў яшчэ ў свой час пісаў народны пісьменнік Беларусі Якуб Колас. На яго думку, пры кожным новым прачытанні гэтыя творы адкрываюць чытачам «усё новыя думкі, настроі, пачуцці, ідэі», таму «трэба як мага раней прывіваць дзецям прыхільнасць да гэтых пісьменнікаў», што можна зрабіць толькі непасрэдным чытаннем адпаведных мастацкіх тэкстаў [5]. У працэсе ўспрымання класічных твораў выхаванцы засвойваюць асноўныя маральна-этычныя каштоўнасці ўзаемадзеяння з навакольным светам, атрымліваюць навык аналізу станоўчых і адмоўных дзеянняў герояў, падзей.

Да трэцяга пласта кола дзіцячага чытання адносяцца творы, якія спецыяльна напісаны пісьменнікамі і паэтамі для дзяцей дашкольнага ўзросту на беларускай і рускай мовах. Гэта творы Васіля Віткі, Івана Муравейкі, Тадзіяны Кляшторнай, Уладзіміра Ліпскага, Самуіла Маршака, Карнея Чукоўскага, Агніі Барто, Алены Благінінай, Віктара Драгунскага, Мікалая Носава, Уладзіміра Сувеева і іншых дзіцячых пісьменнікаў і паэтаў двух брацкіх народаў.

Фарміраванне «сапраўднага чытача» немагчыма без уключэння ў пласт дзіцячага чытання мастацкіх тэкстаў, якія вызначаюцца сваёй *разнастайнай тэматыкай*. Сярод значнай колькасці тэм у першую чаргу вызначым: дзіцячыя гульні і цацкі; прыроду (раслінны і жывёльны свет); узаемаадносіны дзяцей і дарослых у дзіцячым калектыве і сям'і; сяброўства, адносіны паміж роднымі і блізкімі; гістарычнае мінулае і інш. Напрыклад, гэта творы: пра Беларусь і Расію — Д. Бічэль («Белая Русь»), В. Жуковіч («Незаменнае») і П. Сіняўскі («Россия»), Н. Канчалюўская («Наша древняя столица»); пра разнастайнасць прыроды і неабходнасць беражлівых да яе адносін — В. Вярба («Пралеска»), В. Вітка («Жаўна», «Бусел»), С. Грахоўскі («Сонечная сцежка») і В. Жукоўскі («Жаворонок»), А. Пляшчэў («Травка зеленеет»), І. Сурыкаў («Зима»), В. Біяні («Хвосты», «Чей нос лучше?», «Синичкин календарь»); пра гульні дзяцей — Л. Чарняўская («Кот знайдзён»), А. Александровіч («Працавітая дзяўчынка») і В. Катаеў («Цветик-семицветик»), М. Носаў («На горке»); пра працу дарослых — Э. Агняцет («Хто пачынае дзень?»), Я. Купала («Хлопчык і лётчык») і С. Міхалкоў («А что у вас?»), Б. Жыткоў («Обвал», «На льдине») і інш. Кожная тэма павінна быць паслядоўна і ў роўнай ступені раскрыта з дапамогай мастацкіх твораў як беларускай, так і рускай літаратуры.

Успрыманне твораў літаратурнага мастацтва дзецямі дашкольнага ўзросту суправаджаецца маўленчай дзейнасцю, якая мае ярка акрэсленую мастацкую скіраванасць. Для яе вызначэння Л.Я. Панкратавай і А.Я. Шыбіцкай быў прапанаваны тэрмін «мастацка-маўленчая дзейнасць» [10]. У якасці асноўных кампанентаў мастацка-маўленчай дзейнасці даследчыкі вылучаюць: успрыманне мастацкага твора; элементарны аналіз тэксту; узнаўленне (рэпрадукцыя) твора; элементарную слоўную творчасць, якая звязана з прыдумваннем казак, апавяданняў, загадак, рыфмаваных радкоў і інш. [10]. Агульнай мэтай мастацка-маўленчай дзейнасці ва ўстанове дашкольнай адукацыі з'яўляецца магчымасць з дапамогай твораў мастацкай літаратуры і фальклору адкрыць дзіцяці свет слоўнага мастацтва, выхаваць цікавасць і эмацыянальную спагадлівасць да кнігі, да чытацкай дзейнасці; сфарміраваць таленавітых чытачоў, *функцыянальную чытацкую граматыку*.

Паняцце *функцыянальная чытацкая граматыка* з'явілася ў міжнародным праекце

PIRLS «Вывучэнне якасці чытання і разумення тэксту», дзе яна разглядаецца як «здольнасць разумець і выкарыстоўваць пісьмовыя тэксты, разважаць над імі і займацца чытаннем для таго, каб дасягаць сваіх мэт, пашыраць свае веды і магчымасці, удзельнічаць у сацыяльным жыцці» [11].

У адпаведнасці з патрабаваннямі засваення вучэбнай праграмы дашкольнай адукацыі, *фарміраванне чытацкай граматычнасці* звязана з авалоданнем выхаванцамі ўменнем успрымаць сэнс тэксту мастацкага твора, рабіць яго элементарны аналіз, вызначаць аналогіі і прычынна-следчыя сувязі; уменнем слухаць суразмоўцаў і весці дыялог, разважаць, выказаць сваё меркаванне і аргументаваць сваю думку па змесце мастацкага твора, даваць ацэнку падзеям; уменнем узнаўляць (рэпрадукцыя) мастацкі твор, свядома будаваць маўленчае выказванне ў адпаведнасці з задачай камунікацыі, самастойна складаць тэксты ў вуснай форме (элементарная слоўная творчасць, якая звязана з прыдуманнем казак, апавяданняў, загадак, рыфмаваных радкоў).

Фарміраванне граматычнага чытача, развіццё ўстойлівай цікавасці выхаванцаў да дзіцячай літаратуры і фальклору двух брацкіх народаў ва ўстанове дашкольнай адукацыі рэалізуецца як у спецыяльна арганізаванай, так і ў нерэгламентаванай мастацка-маўленчай дзейнасці, а таксама штодзённа ствараюцца ўмовы для наладжвання дзецьмі самастойнай мастацка-маўленчай дзейнасці.

Знаёмства выхаванцаў з дзіцячай кнігай непасрэдна звязана са сфарміраванасцю становішча матывацыі да сістэматычнага чытання і слухання твораў мастацкай літаратуры і вуснай народнай творчасці; з авалоданнем элементарнымі ўменнямі ўспрымання, аналізу і інтэрпрэтацыі тэксту, з усвядомленым выкарыстаннем пры аналізе тэксту элементарных літаратурных паняццяў: жанравая разнастайнасць твораў (агульнае ўяўленне пра жанры — вусная народная творчасць (малыя формы фальклору: забаўляны, прыказкі, загадкі і інш.; народная казка); літаратурная казка, апавяданне (аўтар, тэма, ідэя, сэнсавыя часткі, літаратурны герой — вобраз, характар); верш (рытм, рыфма); сродкі мастацкай выразнасці (параўнанне, эпітэт, увасабленне).

Значнасць *спецыяльна арганізаванай мастацка-маўленчай дзейнасці* ў тым, што ў працэсе адукацыйных сітуацый (заняткі, гульні) у комплексе вырашаюцца навучаль-

ныя, развіваючыя і выхаваўчыя задачы, фарміруюцца чытацкія ўменні, неабходныя для паўнавартаснай работы з тэкстамі. Да іх у першую чаргу адносяцца ўменні, накіраваныя на пошук інфармацыі і яе атрыманне з дапамогай тэксту — агульнае разуменне тэксту; разважанні наконт зместу і формы тэкставага паведамлення; яго ацэньванне.

Увогуле, *фарміраванне функцыянальнай чытацкай граматычнасці* выхаванцаў дашкольнага ўзросту складаецца з авалодання элементарнымі ведамі (уяўленнямі) пра пісьмовую і кніжную (тэкставую) культуру; фарміравання ўменняў слухаць змест прачытаных услых тэкстаў, розных па жанры і характарыстыцы; авалодання лагічнымі спосабамі пазнання мастацкага тэксту (аналіз, сінтэз, параўнанне, абагульненне, класіфікацыя), прыёмам і крытычнага мыслення, крэатыўнага вырашэння праблем для пошуку адказаў на пытанні ў змесце тэкстаў, якія ў большай ступені зацікавляць выхаванцаў; фарміравання ўменняў рабіць простыя высновы, грунтоўчыся на ўспрынятай інфармацыі, і ўжываць гэтую інфармацыю ў розных сацыяльных практыках; развіцця ўменняў «чытаць» тэксты, увасаблення ў ілюстрацыі да кнігі, арыентавацца ў іх змесце, складна яго перадаваць.

Заняткі па азнаямленні дзяцей з творами фальклору і мастацкай літаратуры, як зазначыла З.А. Грыцэнка, могуць быць уводнымі, тэматычнымі, аналітычнымі, тэарэтычнымі, творчымі. Такая класіфікацыя заняткаў звязана з родам дзейнасці паміж дзецьмі і выхавальнікам у час іх правядзення [4].

Знаёмства выхаванцаў з дзіцячай кнігай у пачатку навучальнага года адбываецца пры дапамозе *ўводных заняткаў*. У якасці іх мэты выступае фарміраванне ў дзяцей навыкаў правільнага карыстання кнігай, развіццё цікавасці і выхаванне становішча адносінаў да яе. *Аднак сапраўднае знаёмства выхаванцаў з дзіцячай кнігай як відам мастацтва графікі адбываецца толькі ў старшай групе*. У працэсе заняткаў выхаванцы старшай групы знаходзяць у кнізе вокладку, старонкі, ілюстрацыі, называюць аўтара, мастака, назву кнігі і інш.; знаёмяцца з гісторыяй стварэння кніг, кнігадрукаваннем. Уводныя заняткі ва ўсіх узростах груп спрыяюць паспяховасці сацыяльнага ўзаемадзеяння выхаванцаў, развіццю такога асобнага кампанента чытацкай граматычнасці, як *сацыяльны інтэлект*. У працэсе знаёмства з кнігамі ў кніжным кутку адбываецца супастаўленне твораў

рускай і беларускай літаратуры і фальклору, вызначэнне ў іх агульных і нацыянальна-адметных рыс. Заданні ў працэсе гэтых заняткаў накіраваны на развіццё ў выхаванцаў цікавасці да твораў мастацкай літаратуры і фальклору двух брацкіх народаў (цікавасць да сацыяльнага навакольнага свету), на фарміраванне ўменняў паважаць патрэбнасці і правы іншых (правілы паводзін у працэсе зносін у кніжным кутку); фарміраванне ўменняў выкарыстоўваць эфектыўныя спосабы паводзін у працэсе ўзаемадзеяння з аднагодкамі і дарослымі (правілы вядзення гутаркі), дзейнічаць у адпаведнасці з умовамі сітуацыі бікультурных зносін.

Тэматычныя заняткі накіраваны на знаёмства выхаванцаў з найбольш блізкімі і зразумелымі ім тэмамі дзіцячай літаратуры і дзіцячага чытання. Матэрыялам для іх выступаюць сапраўдныя жыццёвыя сітуацыі і паводзіны людзей, якія акружаюць, перш за ўсё саміх выхаванцаў установы дашкольнай адукацыі і іх бацькоў. Знаёмства выхаванцаў з творамі мастацкай літаратуры і фальклору суправаджаецца фарміраваннем у іх умення слухаць і разумець мастацкі тэкст, эмацыянальна адгукацца на адлюстраваныя аўтарам падзеі, садзейнічаць і суперажываць героям, спачуваць ім. У працэсе такіх заняткаў паміж выхаванцамі ўзнікаюць пэўныя змястоўныя актывізуючыя зносіны, фарміруюцца такія кампанент функцыянальнай чытацкай граматычнасці, як **камунікатыўнасць**. Ім прапанована ў заданні, накіраваны на фарміраванне ўменняў уступаць у дыялог, падтрымліваць і весці яго, абменьвацца інфармацыяй, задаваць пытанні і адказваць на іх, выказваць уласную думку. *Гутарка пасля чытання ў працэсе тэматычных заняткаў накіравана на вызначэнне галоўнай думкі і сюжэта мастацкага твора і дадаецца заданнямі на інтэрпрэтацыю тэксту, фармуляванне яго канцэптуальнай інфармацыі.* (У чым мудрасць казкі? У якіх словах тэксту выказана галоўная думка твора? Дзея чого пісьменнік вырашыў расказаць нам пра гэтую гісторыю? Як бы вы паступілі ў адпаведнай сітуацыі?) З дапамогай тэматычных заняткаў адбываецца і азнаямленне дзяцей з мастацкімі творамі на маральна-этычныя тэмы. Уплыў маральнага ўсведамлення дзіцяці на самарэгуляцыю яго паводзін яшчэ невялікі. Але дзеці старэйшага дашкольнага ўзросту ўжо могуць ацэньваць як свае паводзіны, так і паводзіны людзей, якія іх акружаюць, спрабуюць

суадносіць сваю сістэму каштоўнасцей з сістэмай каштоўнасцей, якія адлюстроўвае аўтар мастацкага твора. Таму тэмы для размовы павінны ўключаць адпаведныя для старшай групы паняцці, такія як *дабрыйя, ветлівасць, беражлівасць, шчырасць*. Размовы на маральна-этычныя тэмы могуць быць канкрэтызаваны і дапоўнены ў залежнасці ад уяўленняў, узроўню выхаванасці дзяцей, папярэдняй працы з імі. Маральную выснову пры азнаямленні з такімі творамі робяць самі выхаванцы. Дзейнасць выхавальніка павінна быць арыентавана на тое, каб садзейнічаць ім у час фарміравання ўменняў спакойна адстойваць сваё меркаванне, пераконваць, даказваць, прыходзіць да агульнага меркавання. На думку В.Р. Бялінскага, тая мараль, што пакладзена ў мастацкі твор аўтарам, кажа заўсёды сама за сябе і адначасова ўздзейнічае сілай мастацкай выразнасці на пачуцці і свядомасць маленькага чалавека. Пры гэтым педагогічныя каментарыі выхавальніка, зразумела, неабходныя, але галоўнай мэтай усё ж з'яўляецца яго імкненне да таго, каб зносіны на маральна-этычныя тэмы абуджалі актыўнасць перажыванняў дзяцей, глыбокае асэнсаванне імі ўчynкаў, якія абмяркоўваюцца, і правіл грамадскіх паводзін. Разуменне значэння эмацыянальнай афарбаванасці ўсіх сюжэтных ліній твора спрыяе выхаванню адекватнага эмацыянальнага стану як перадумовы ўласных паводзін у жыцці [1]. Духовна-маральны сэнс учynкаў герояў закладзены ў такіх творах, як, напрыклад, «Косточка» Л. Талстога, «Тайное становится явным» В. Драгунскага, «Яблык» В. Хомчанкі і інш. Дзеці даюць ацэнку героям, вызначаюць матывы і наступствы іх учynкаў, што стварае ўмовы для самапазнання: а ці не было ў маім жыцці падобнай сітуацыі? Правядзенне тэматычных заняткаў накіравана на станаўленне мэтанакіраванасці і самарэгуляцыі ўласных дзеянняў дзіцяці; *развіццё сацыяльнага і эмацыянальнага інтэлекту*, эмацыянальнай спагадлівасці, суперажывання, фарміраванне паважлівага стаўлення і пачуцця прыналежнасці да сваёй сям'і і да супольнасці дзяцей і дарослых; фарміраванне пазітыўных устаноў да розных відаў працы і творчасці; фарміраванне асноў бяспечных паводзін у побыце, соцыуме, прыродзе [3]. Такім чынам, на тэматычных занятках праз азнаямленне з творамі мастацкай літаратуры фарміруюцца такія кампанент функцыянальнай чытацкай граматычнасці, як **устойлівае развіццё асобы дзіцяці**.

*Аналітычныя заняткі ў большай ступені накіраваны на развіццё ў выхаванцаў яшчэ аднаго кампанента функцыянальнай чытацкай граматычнасці — **крытычнага мыслення**. Мэтай аналітычных заняткаў выступае асэнсаванне зместу мастацкага твора, якое дасягаецца на падставе яго літаратурнага аналізу на даступным для выхаванцаў узроўні. Неабходнасць правядзення аналітычных заняткаў адзначаецца Н.А. Старадубавай, якая заўважае, што здольнасць дзяцей дашкольнага ўзросту да эмацыянальна-вобразнага аналізу тэксту сама сабой не фарміруецца, а пры яе адсутнасці выхаванцы ўспрымаюць толькі ўчынкі герояў, сочаць за ходам сюжэта і прапускаюць у творы ўсё тое, што ім нецікава [8]. У працэсе аналітычных заняткаў з дапамогай рэпрадуктыўных і прадуктыўных пытанняў, якія накіраваны на ўсведамленне ўзаемасувязі аб'ектаў, выяўленне прычын, заканамернасцей, сутнасці з'яў і выказванне пэўнага меркавання; на дапамогу ў разуменні зместа тэксту, ўвасобленага ў ілюстрацыях; на дапамогу ў вызначэнні простых высноў па змесце тэксту, стварэнні ўласных разважанняў пра прачытанае (Чаму? Што б ты зрабіў у гэтай сітуацыі? Як ты думаеш? Чаму ты так думаеш? і інш.), у дзяцей фарміруюцца ўменні аналізу мастацкіх тэкстаў.*

З.А. Грыцэнка адзначае, што выхаванцаў неабходна вучыць слухаць пытанне, разумець яго сэнс і будаваць свой адказ у адпаведнасці з сэнсам пытання. Слушным тут з'яўляецца тое, што дзіця, адказваючы на пытанне, лепш разумее тэкст, запамінае яго змест, засвойвае з дапамогай дарослага асаблівасці формы і выкарыстоўвае мову пісьменніка ва ўласнай маўленчай практыцы.

*А.А. Смірнова заўважае, што даросламу неабходна паказаць дзіцяці, што ў навакольным жыцці, у яго адносінах з людзьмі, можна ўбачыць тыя ж праблемы, што і ў прачытаных мастацкіх творах. Выхавальніку пажадана самому быць актыўным удзельнікам размовы, выказваць свае думкі пра падзеі, распавядаць пра сябе і сваіх знаёмых; звярнуць увагу дзіцяці на яго самога, яго ўнутраны свет, даць магчымасць асэнсаваць і ацаніць свае дзеянні, адносіны, намаганні, адным словам — развіваць такі кампанент функцыянальнай чытацкай граматычнасці, як **сацыяльны інтэлект** [7].*

*У працэсе **тэарэтычных заняткаў** выхаванцы знаёмяцца з асноўнымі тэарэтычнымі паняццямі, якія спрыяюць лепшаму ўспрымання імі тэксту. Да іх адносяцца такія*

літаратуразнаўчыя паняцці, як рыфма (з сярэдняй групы), параўнанне, эпітэт (з сярэдняй групы); такія літаратурныя жанры, як казка, апавяданне, верш (з сярэдняй групы), байка (са старшай групы); такія элементы пабудовы сюжэта казачнага твора, як зачын (са старшай групы), паўторы (з сярэдняй групы), канцоўка (са старшай групы). Адметная роля мастацкіх твораў заключаецца ў тым, што яны дазваляюць стварыць праблемныя сітуацыі, вырашэнне якіх актывізуе думку дзіцяці.

*Творчыя заняткі накіраваны на станаўленне творчых здольнасцей дзяцей. Гэтыя заняткі арыентаваны на развіццё **крэатыўнасці** выхаванцаў, якая таксама выступае як кампанент функцыянальнай чытацкай граматычнасці. Творчыя заданні, якія даюцца дзецям у час заняткаў, звязаны са зместам і мастацкімі асаблівасцямі літаратурнага твора, з улікам узроставых магчымасцей выхаванцаў. Заўважым, што на развіццё творчых здольнасцей дзяцей у большай ступені скіраваны іх сумесная мастацка-маўленчая дзейнасць з выхавальнікам і самастойная мастацка-маўленчая дзейнасць. Тут вызначальнымі спосабамі работы з'яўляюцца: у другой малодшай групе — адлюстраванне ўяўленняў, атрыманых у час знаёмства з мастацкім творам у малюнках, гульнявыя дыялогі па змесце мастацкіх твораў, сумесны пераказ казак з арыентацыяй на ілюстрацыі; у сярэдняй групе — складанне цікавых кніжкарцінак з малюнкаў выхаванцаў, гульні-драматызацыі, гульні-імітацыі і імправізацыі па літаратурным тэксце; у старшай групе — пераказ літаратурнага тэксту ад імя літаратурнага героя; маляванне альбомаў у адпаведнасці са зместам мастацкага твора; сачыненне рыфмаванак, казак на аснове літаратурных тэкстаў па аналогіі, складанне невялікіх апавяданняў; складанне свайго пачатку або завяршэння літаратурнага твора; завяршэнне літаратурнага твора, змяняючы час і месца дзеяння; аднаўленне парадку дзеянняў па малюнках, схемах, мадэлях; складанне апісальных загадак і загадак з параўнаннем; вуснае ілюстраванне ўрыўкаў з тэксту; дадатак прачытаных кніг сваімі версіямі сюжэтаў, эпізодаў, вобразаў і інш. Значную ролю ў творчых занятках займаюць заданні на фарміраванне **эмацыянальнага інтэлекту**. У працэсе такіх заданняў выходзіць здольнасць да эмацыянальнага ўспрымання твора і вызначаюцца прычыны такога ўспрымання; фарміруюцца ўменні кіраваць сваімі паводзінамі ў працэсе сумес-*

най дзейнасці (чытанне піктаграм, схематичны паказ розных эмацыянальных станаў; паказ эцюдаў, якія адлюстроўваюць розныя эмацыянальныя станы («Вясёлы хлопчык», «Вінаватая» і інш.); прыдуманне гісторый пра дзяцей, якім было весела, сумна і г.д.; маляванне выпадкаў са свайго жыцця, калі было сумна, весела і г.д.; падбор слоў, якія характарызуюць эмацыянальныя станы і інш.).

У працэсе сумеснай спецыяльна арганізаванай мастацка-маўленчай дзейнасці ва ўсіх узростах груп наладжваецца дыялог выхавальніка з дзецьмі, які будзеца на імправізацыі, на сумеснай творчасці педагогічнага работніка з дзіцячым калектывам. Дарослы выступае для дзяцей як раўнапраўны партнёр мастацка-маўленчых зносін, які імкнецца да ўсталявання даверлівых асобасных узаемаадносін, паважае правы выхаванцаў на ініцыятыву, жаданне размаўляць на тэмы, якія іх цікавяць. У час правядзення заняткаў выхавальнікам ставяцца і вырашаюцца задачы камунікатыўна-маўленчага развіцця дзяцей, але пры гэтым іх вызначальнай мэтай выступаюць абуджэнне ўласнай маўленчай актыўнасці выхаванцаў, наладжванне моўных дыялогаў паміж дзецьмі, дзіцячай маўленчай і камунікатыўнай самадзейнасць. У працэсе ўсіх відаў мастацка-маўленчых заняткаў у выхаванцаў фарміруюцца **навыкі кааперацыі**. Стымулам для фарміравання гэтых навыкаў выступаюць заданні на ўдзел выхаванцаў у парных, групавых формах работы. Да такіх заданняў адносяцца: калектыўны пераказ тэксту, калектыўнае складанне апавядання з вопыту, па ілюстрацыі, па паслядоўнай сюжэтай серыі ілюстрацый і інш. Кааперацыі выхаванцаў таксама спрыяюць заданні, якія накіраваны на фарміраванне ўменняў дзейнічаць мэтанакіравана ў камандзе, засяроджваць увагу на даручаным заданні, на заданні, звязаным з пошукам, апрацоўкай інфармацыі; паўтараць дзеянні ці словы іншага дзіцяці, умець узгадніць свае дзеянні з іншым суб'ектам зносін, паўтараючы яго дзеянні, міміку, інтанацыю.

Такім чынам, знаёмства выхаванцаў з дзіцячай літаратурай двух брацкіх народаў спрыяе фарміраванню іх культурнай ідэнтычнасці, правільнасці і выразнасці маўлення на дзвюх блізкароднасных мовах, *функцыянальнай чытацкай граматысці*. Пры гэтым азнаямленне з творами мастацкай літаратуры беларускіх і рускіх пісьменнікаў і паэтаў на мове арыгінала выступае

ў якасці вызначальнага патрабавання да арганізацыі мастацка-маўленчай дзейнасці ў білінгвальнай установе дашкольнай адукацыі. Азнаямленне дзяцей дашкольнага ўзросту з творами мастацкай літаратуры і фальклору двух брацкіх народаў уплывае на паслядоўнае білінгвальнае развіццё выхаванцаў, выхаванне ў іх павагі і станоўчага стаўлення да дзвюх брацкіх культур, што прадстаўлены творами рускай і беларускай мастацкай літаратуры і фальклору.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 12.11.2024 г.

ЛІТАРАТУРА:

- Белинский, В. Г. О детской литературе и детском чтении / В. Г. Белинский. — М. : Юрайт, 2020. — 199 с. — (Серия «Антология мысли»).
- Волочко, А. М. Формирование функциональной грамотности обучающихся в области «Коммуникация на государственных языках (белорусский язык, русский язык)» в системе языкового и литературного образования / А. М. Волочко // Веснік адукацыі. — 2022. — № 8. — С. 50–58.
- Голубков, В. О. Ценностные ориентации детей старшего дошкольного возраста как фактор нравственного воспитания / В. О. Голубков, А. В. Кузнецова, М. Ю. Ушков // Вопросы дошкольной педагогики. — 2016. — № 3 (6). — С. 14–17.
- Гриценко, З. А. Детская литература. Методика приобщения детей к чтению / З. А. Гриценко. — М. : Академия, 2004. — 320 с.
- Колас, Я. Збор твораў : у 14 т. / Я. Колас. — Мінск, 1976. — Т. 12: Публіцыстычныя і крытычныя артыкулы, 1947–1956. — 528 с.
- Кудрявцева, Е. Л. Естественный билингвизм как образовательный и научный потенциал [Электронный ресурс] / Е. Л. Кудрявцева // www.pandia.ru. — Режим доступа: <https://pandia.ru/text/80/077/17443.php>. — Дата доступа: 17.05.2024.
- Смирнова, Е. О. Особенности общения с дошкольниками : учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / Е. О. Смирнова. — М. : Академия, 2000. — 154 с.
- Стародубова, Н. А. Теория и методика развития речи дошкольников : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н. А. Стародубова. — 2-е изд., испр. — М. : Академия, 2007. — 256 с.
- Учебная программа дошкольного образования. — Минск : Нац. ин-т образования, 2023.
- Художественное творчество в детском саду : пособие для воспитателя и музыкального руководителя / под ред. Н. А. Веглуиной. — М. : Просвещение, 1974. — С. 72–76.
- Цукерман, Г. А. Становление читательской грамотности, или Новые похождения Тяни-Толкая / Г. А. Цукерман, Г. С. Ковалева, М. И. Кузнецова // Вопросы образования. — 2015. — № 1. — С. 284–300.